

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 7ης Απριλίου 2022^{*i}

«Προδικαστική παραπομπή – Κανονισμός (ΕΚ, Ευρατόμ) 2988/95 – Ίδιοι πόροι της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης – Δίωξη λόγω παρατυπιών – Άρθρο 4 – Λήψη διοικητικών μέτρων – Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Προθεσμία παραγραφής της δίωξης – Παρέλευση προθεσμίας – Δυνατότητα επικλήσεως στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως – Άρθρο 3, παράγραφος 2 – Προθεσμία εκτελέσεως – Δυνατότητα εφαρμογής – Έναρξη – Διακοπή και αναστολή – Διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών»

Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-447/20 και C-448/20,

με αντικείμενο αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Supremo Tribunal Administrativo (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Πορτογαλία) με αποφάσεις της 1ης Ιουλίου 2020, οι οποίες περιήλθαν στο Δικαστήριο στις 22 Σεπτεμβρίου 2020, στο πλαίσιο των δικών

Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP)

κατά

LM (C-447/20),

BD,

Autoridade Tributária e Aduaneira (C-448/20),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Κ. Λυκούργο, πρόεδρο τμήματος, S. Rodin, J.-C. Bonichot (εισηγητή), L. S. Rossi και O. Spineanu-Matei, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Αιμιλίου

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πορτογαλική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- το Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP), εκπροσωπούμενο από τους J. Saraiva de Almeida και N. Domingues, advogados,
- η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Inez Fernandes και από τις P. Barros da Costa και H. Almeida,
- η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις Ε.-Ε. Κρόμπα, Ε. Λευθεριώτου και Ε. Τσαούση καθώς και από τον Κ. Μπόσκοβιτς,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους J. Baquero Cruz και B. Rechena,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως αφορούν την ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού (ΕΚ, Ευρατόμ) 2988/95 του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 1995, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων [της Ευρωπαϊκής Ένωσης] (ΕΕ 1995, L 312, σ. 1).
- 2 Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ, αφενός, του Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP) [Ινστιτούτου Χρηματοδότησεως της Γεωργίας και της Αλιείας (IFAP)] και, αφετέρου, της LM (C-447/20), καθώς και της BD και της Autoridade Tributária e Aduaneira (τελωνειακής και φορολογικής αρχής, Πορτογαλία) (C-448/20), με αντικείμενο την αναγκαστική ανάκτηση, μέσω διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών, ενισχύσεως που χορηγήθηκε στο πλαίσιο προγράμματος συγχρηματοδοτούμενου από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Η τρίτη και η τέταρτη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 2988/95 έχουν ως εξής:

«[...] έχει [...] μεγάλη σημασία η καταπολέμηση των πράξεων σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων [της Ένωσης] σε όλους τους τομείς·

[...] η αποτελεσματική καταπολέμηση της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων [της Ένωσης] απαιτεί την καθιέρωση ενός κοινού νομικού πλαισίου σε όλους τους τομείς που καλύπτονται από τις [...] πολιτικές [της Ένωσης]».

4 Κατά το άρθρο 1 του κανονισμού:

«1. Για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων [της Ένωσης] θεσπίζονται γενικοί κανόνες σχετικά με ομοιογενείς ελέγχους, καθώς και με διοικητικά μέτρα και κυρώσεις για τις παρατυπίες βάσει του [δικαίου της Ένωσης].

2. Παρατυπία συνιστά κάθε παράβαση διάταξης του [δικαίου της Ένωσης] που προκύπτει από πράξη ή παράλειψη ενός οικονομικού φορέα, με πραγματικό ή ενδεχόμενο αποτέλεσμα να ζημιωθεί ο γενικός προϋπολογισμός [της Ένωσης] ή προϋπολογισμός διαχειριζόμενος από [την Ένωση], είτε με τη μείωση ή ματαίωση εσόδων που προέρχονται από ίδιους πόρους που εισπράττονται απευθείας για λογαριασμό της [Ένωσης], είτε με αδικαιολόγητη δαπάνη.»

5 Το άρθρο 3 του εν λόγω κανονισμού, το οποίο περιλαμβάνεται στον τίτλο I του κανονισμού που αφορά τις «[γ]ενικές αρχές», έχει ως εξής:

«1. Η προθεσμία παραγραφής της δίωξης είναι τετραετής από τη διάπραξη της παρατυπίας που ορίζεται στο άρθρο 1 παράγραφος 1. Ωστόσο, οι τομεακοί κανόνες μπορούν να προβλέπουν μικρότερη προθεσμία, η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη των τριών ετών.

Για τις διαρκείς ή επαναλαμβανόμενες παρατυπίες, η παραγραφή τρέχει από την ημέρα που έπαυσε η παρατυπία. Για τα πολυετή προγράμματα η προθεσμία παραγραφής συνεχίζεται σε κάθε περίπτωση ως την τελική ολοκλήρωση του προγράμματος.

Η παραγραφή της δίωξης διακόπτεται από κάθε πράξη που φέρεται εις γνώσιν του ενδιαφερομένου, προέρχεται από την αρμόδια αρχή και αποσκοπεί στη διερεύνηση ή τη δίωξη της παρατυπίας. Η προθεσμία παραγραφής αρχίζει και πάλι να τρέχει μετά από κάθε διακοπή της.

Εντούτοις, η παραγραφή επέρχεται το αργότερο κατά τη λήξη χρονικού διαστήματος ίσου τουλάχιστον του διπλασίου της προθεσμίας παραγραφής, εφόσον η αρμόδια αρχή δεν έχει επιβάλει κάποια κύρωση, εκτός από τις περιπτώσεις που η διοικητική διαδικασία ανεστάλη σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1.

2. Η προθεσμία εκτέλεσης της απόφασης που καθορίζει τη διοικητική ποινή είναι τριετής. Ως έναρξη της προθεσμίας αυτής υπολογίζεται η ημέρα κατά την οποία η απόφαση κατέστη οριστική.

Οι περιπτώσεις διακοπής και αναστολής ρυθμίζονται από τις σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου.

3. Τα κράτη μέλη διατηρούν την ευχέρεια εφαρμογής προθεσμίας μεγαλύτερης από την προβλεπόμενη στις παραγράφους 1 και 2 αντιστοίχως.»

6 Ο τίτλος II του ίδιου κανονισμού περιλαμβάνει κανόνες σχετικά με τα «[δ]ιοικητικά μέτρα και κυρώσεις», ιδίως στο άρθρο 4, το οποίο προβλέπει τα εξής:

«1. Κάθε παρατυπία συνεπάγεται, κατά γενικό κανόνα, την αφαίρεση του αδικαιολογήτως αποκτηθέντος οφέλους:

[...]

2. Η εφαρμογή των μέτρων της παραγράφου 1 περιορίζεται στην αφαίρεση του εξασφαλισθέντος οφέλους προσαυξημένου, εφόσον προβλέπεται, με τόκους που δύνανται να καθοριστούν κατ' αποκοπήν.

[...]

4. Τα μέτρα του παρόντος άρθρου δεν θεωρούνται κυρώσεις.»

Το πορτογαλικό δίκαιο

7 Το Decreto-Lei nº 163 A/2000 (νομοθετικό διάταγμα αριθ. 163-A/2000), της 27ης Ιουλίου 2000 (*Diário da República* I, σειρά I-A, αριθ. 172, της 27ης Ιουλίου 2000), το οποίο καθορίζει, μεταξύ άλλων, τους γενικούς κανόνες για την εφαρμογή του επιχειρησιακού προγράμματος «Γεωργία και αγροτική ανάπτυξη», ορίζει στο άρθρο 11, παράγραφος 1 τα εξής:

«Το [IFAP] δύναται να καταγγείλει μονομερώς τις συμβάσεις σε περίπτωση παραβάσεως εκ μέρους του δικαιούχου κάποιας από τις υποχρεώσεις που υπέχει ή όταν, για λόγο για τον οποίο ευθύνεται ο δικαιούχος, δεν πληρούται ή δεν πληρούται πλέον οποιαδήποτε από τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη χορήγηση της ενισχύσεως.»

8 Το άρθρο 12 του νομοθετικού διατάγματος, με τίτλο «Επιστροφή των ενισχύσεων και των δαπανών», προβλέπει τα εξής:

«1. Σε περίπτωση καταγγελίας της συμβάσεως από το [IFAP], ο δικαιούχος υποχρεούται να επιστρέψει τα ποσά που έλαβε ως ενίσχυση, πλέον των νόμιμων τόκων από την ημερομηνία κατά την οποία τέθηκαν στη διάθεσή του τα ποσά αυτά, με την επιφύλαξη της επιβολής τυχόν άλλων προβλεπόμενων στη νομοθεσία κυρώσεων.

2. Η κατά την προηγούμενη παράγραφο επιστροφή πραγματοποιείται εντός [δεκαπέντε] ημερών από την κοινοποίηση της καταγγελίας της συμβάσεως, κατόπιν ρητής σχετικής ειδοποίησεως του δικαιούχου.

[...]

9 Κατά το άρθρο 15 του εν λόγω νομοθετικού διατάγματος:

«Οι βεβαιώσεις οφειλής που εκδίδει το [IFAP] αποτελούν εκτελεστούς τίτλους.

[...]

10 Ο Código do Procedimento Administrativo (κώδικας διοικητικής διαδικασίας), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των κυρίων δικών (στο εξής: CPA), προβλέπει στο άρθρο 163, με τίτλο «Ακυρωτές πράξεις και κανόνες που ρυθμίζουν την ακύρωση», τα εξής:

«1. Υπόκεινται σε ακύρωση διοικητικές πράξεις που εκδόθηκαν κατά παράβαση των εφαρμοστέων αρχών ή κανόνων δικαίου για την παράβαση των οποίων δεν προβλέπεται καμία άλλη κύρωση.

[...]

3. Οι ακυρωτέες πράξεις υπόκεινται σε προσφυγή ενώπιον της ίδιας της διοικήσεως ή ενώπιον των αρμοδίων διοικητικών δικαστηρίων, εντός των προθεσμιών που προβλέπει ο νόμος.

[...]

11 Το άρθρο 179 του CPA, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εκτέλεση χρηματικών απαιτήσεων», ορίζει τα εξής:

«1. Όταν, δυνάμει διοικητικής πράξεως, υφίσταται υποχρέωση καταβολής χρηματικού ποσού σε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου ή εις διαταγήν αυτού, η μη εκούσια συμμόρφωση εντός της ταχθείσας προθεσμίας συνεπάγεται την κίνηση της διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών που προβλέπει η νομοθεσία περί φορολογικής διαδικασίας.

2. Για τους σκοπούς της προηγούμενης παραγράφου, η αρμόδια αρχή εκδίδει, σύμφωνα με τον νόμο, βεβαίωση έχουσα ισχύ εκτελεστού τίτλου, η οποία διαβιβάζεται στην αρμόδια υπηρεσία της φορολογικής αρχής, μαζί με τον φάκελο της διοικητικής διαδικασίας.»

12 Το άρθρο 58, παράγραφος 1, του Código do Processo nos Tribunais Administrativos (κώδικα διοικητικής δικονομίας), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των κυρίων δικών (στο εξής: CPTA), ορίζει τα εξής:

«Εφόσον ο νόμος δεν ορίζει άλλως, η προσβολή των άκυρων πράξεων δεν υπόκειται σε προθεσμία, ενώ η δικαστική προσφυγή κατά των ακυρωτέων πράξεων ασκείται υποχρεωτικώς εντός προθεσμίας:

a) ενός έτους, σε περίπτωση ασκήσεως της προσφυγής από την εισαγγελική αρχή·

b) τριών μηνών, στις λοιπές περιπτώσεις.»

13 Το άρθρο 59, παράγραφος 2, του CPTA ορίζει τα ακόλουθα:

«Η προθεσμία προσβολής που διαθέτουν οι αποδέκτες της διοικητικής πράξεως στους οποίους αυτή πρέπει να κοινοποιηθεί αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία της κοινοποίησεως στον ενδιαφερόμενο ή στον αντίκλητό του, όταν ο ενδιαφερόμενος επέλεξε να εκπροσωπείται από αντίκλητο στη διαδικασία, ή από την ημερομηνία της τελευταίας κοινοποίησεως αν η πράξη κοινοποιήθηκε στον ενδιαφερόμενο και στον αντίκλητό του, ακόμη και αν έλαβε χώρα υποχρεωτική δημοσίευση της πράξεως.»

14 Το άρθρο 148, παράγραφος 2, του Código de Procedimento e de Processo Tributário (κώδικα φορολογικής διαδικασίας και δικονομίας), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών των κυρίων δικών, προβλέπει τα εξής:

«Χωρεί επίσης εισπράξη, με τη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών, στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπει ο νόμος:

a) άλλων οφειλών προς το Δημόσιο και προς άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου οι οποίες είναι καταβλητέες δυνάμει διοικητικής πράξεως·

b) ποσών που επιστρέφονται ή ανακτώνται.»

- 15 Το άρθρο 204 του κώδικα αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Λόγοι ανακοπής κατά της αναγκαστικής εισπράξεως», προβλέπει στην παράγραφο 1 τα εξής:
- «1. Ανακοπή κατά της αναγκαστικής εισπράξεως χωρεί μόνο για τους ακόλουθους λόγους:
- [...]
- d) παραγραφή της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο της αναγκαστικής εισπράξεως.»
- 16 Το Decreto-Lei nº 155/92 (νομοθετικό διάταγμα αριθ. 155/92), της 28ης Ιουλίου 1992 (*Diário da República* I, σειρά I-A, αριθ. 172, της 28ης Ιουλίου 1992), προβλέπει στο άρθρο 40, παράγραφος 2, όσον αφορά τη διακοπή και την αναστολή της παραγραφής της οφειλής, όταν πρόκειται για οφειλή υπαγόμενη στο νομικό καθεστώς που ισχύει για τις μη φορολογικής φύσεως οφειλές προς το Δημόσιο, ότι «η προθεσμία παραγραφής διακόπτεται και αναστέλλεται υπό τις ίδιες προϋποθέσεις με την παραγραφή κατά το αστικό δίκαιο».
- 17 Το άρθρο 323 του Código Civil (αστικού κώδικα) ορίζει ότι «η παραγραφή διακόπτεται με κλήτευση ή δικαστική κοινοποίηση οποιασδήποτε πράξεως με την οποία εκδηλώνεται, άμεσα ή έμμεσα, η πρόθεση ασκήσεως του δικαιώματος, ανεξαρτήτως της διαδικασίας στην οποία υπάγεται η κοινοποιηθείσα πράξη και ακόμη και αν το δικαστήριο είναι αναρμόδιο».

Οι διαφορές των κυρίων δικών, τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

- 18 Όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης στην υπόθεση C-447/20, από την απόφαση περί παραπομπής στην υπόθεση αυτή προκύπτει ότι στις 13 Φεβρουαρίου 2002 το IFAP, μια αυτόνομη διοικητική οντότητα, και η LM συνήψαν σύμβαση χορηγήσεως ενισχύσεως στο πλαίσιο προγράμματος συγχρηματοδοτούμενου από το ΕΓΤΠΕ.
- 19 Δεν αμφισβητείται ότι η LM προέβη, χωρίς άδεια, στην τροποποίηση της εγκριθείσας επενδύσεως. Η ημερομηνία της τροποποίησης αυτής δεν είναι γνωστή. Κατά την LM, η παρατυπία κατά την εκτέλεση της συμβάσεως έλαβε χώρα στις 15 Φεβρουαρίου 2002.
- 20 Τέσσερα και πλέον έτη μετά, στις 26 Φεβρουαρίου 2006, το IFAP απέστειλε έγγραφο στην LM από το οποίο προκύπτει ότι είχε την πρόθεση να αναθεωρήσει το ποσό της χορηγηθείσας σ' αυτήν ενισχύσεως. Την 1η Μαρτίου 2006 η LM υπέγραψε απόδειξη παραλαβής του εγγράφου αυτού.
- 21 Πέντε και πλέον έτη αργότερα, με έγγραφο της 23ης Ιουνίου 2011, το IFAP ενημέρωσε την LM για την απόφασή του να απαιτήσει την επιστροφή της χρηματοδοτικής ενισχύσεως που είχε χορηγηθεί στις 13 Φεβρουαρίου 2002.
- 22 Στις 8 Αυγούστου 2012 κινήθηκε κατά της LM διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών με σκοπό την ανάκτηση των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών.
- 23 Επιληφθέν ανακοπής που άσκησε η LM κατά της διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών, το Tribunal Administrativo e Fiscal do Porto (διοικητικό και φορολογικό πρωτοδικείο του Πόρτο, Πορτογαλία), με απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2018, έκανε δεκτή την ανακοπή για τον λόγο ότι είχε παρέλθει η προθεσμία διώξεως όσον αφορά την επίμαχη παρατυπία.

- 24 Όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης στην υπόθεση C-448/20, από την απόφαση περί παραπομπής στην υπόθεση αυτή προκύπτει ότι, με έγγραφο της 12ης Δεκεμβρίου 2006, το IFAP ενημέρωσε την BD ότι διαπίστωσε παρατυπίες κατά την εκτέλεση της συμβάσεως χορηγήσεως ενισχύσεως στο πλαίσιο περιφερειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων, η οποία συνήφθη στις 20 Απριλίου 2004, και ότι οι παρατυπίες αυτές έλαβαν χώρα πριν από τις 31 Δεκεμβρίου 2004.
- 25 Στις 20 Δεκεμβρίου 2006 η BD υπέβαλε διοικητική ένσταση.
- 26 Τέσσερα και πλέον έτη μετά, με έγγραφο της 13ης Ιουλίου 2011, κοινοποιήθηκε στην BD η απόφαση του IFAP να καταγγείλει μονομερώς τη σύμβαση χορηγήσεως της επίμαχης ενισχύσεως και να απαιτήσει την επιστροφή των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών.
- 27 Τέσσερα και πλέον έτη μετά, στις 16 Δεκεμβρίου 2015, η φορολογική αρχή κίνησε διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών κατά της BD βάσει της «βεβαιώσεως οφειλής», την οποία εξέδωσε την 1η Δεκεμβρίου 2015 το IFAP και η οποία αποτελεί εκτελεστό τίτλο.
- 28 Επιληφθέν ανακοπής που άσκησε η BD κατά της διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών, το Tribunal Administrativo e Fiscal de Mirandela (διοικητικό και φορολογικό πρωτοδικείο της Mirandela, Πορτογαλία), με απόφαση της 16ης Απριλίου 2018, έκανε δεκτή την εν λόγω ανακοπή για τον λόγο ότι είχε παρέλθει η τετραετής προθεσμία για την άσκηση δίωξης, η οποία είχε αρχίσει να τρέχει στις 12 Δεκεμβρίου 2006.
- 29 Το IFAP προσέβαλε τις αποφάσεις που μνημονεύονται στις σκέψεις 23 και 28 της παρούσας αποφάσεως ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.
- 30 Από τις αποφάσεις περί παραπομπής στις υπό κρίση υποθέσεις προκύπτει ότι, εν προκειμένω, το IFAP εξέδωσε αποφάσεις περί ανακτήσεως με τις οποίες υποχρέωσε την LM και την BD να επιστρέψουν τις αχρεωστήτως εισπραχθείσες ενισχύσεις. Δεδομένου ότι δεν προσεβλήθησαν εμπροθέσμως ενώπιον του αρμόδιου διοικητικού δικαστηρίου, οι αποφάσεις αυτές έχουν καταστεί απρόσβλητες.
- 31 Για την εκτέλεση των αποφάσεων περί ανακτήσεως, το πορτογαλικό δίκαιο παρέχει στο IFAP τη δυνατότητα να προσφύγει σε ένδικη διαδικασία, γνωστή ως «αναγκαστική είσπραξη φορολογικών οφειλών». Στο πλαίσιο αυτό, η LM και η BD άσκησαν ανακοπή κατά των διαδικασιών αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών, υποστηρίζοντας ότι οι αποφάσεις περί ανακτήσεως, των οποίων ήταν αποδέκτριες, είχαν εκδοθεί μετά την παραγραφή της διοικητικής δίωξης.
- 32 Συνεπώς, κατά το αιτούν δικαστήριο, πρέπει να κριθεί αν η ανακοπή κατά της αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών συνιστά το κατάλληλο δικονομικό μέσο για την εξέταση της παραγραφής της δίωξης που προβλέπεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, να καθοριστεί η προθεσμία της παραγραφής και οι κανόνες υπολογισμού της προθεσμίας που θα εφαρμοστούν.
- 33 Το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η δικογραφία που έχει στη διάθεσή του παρουσιάζει κενά, οπότε δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια η έναρξη της προθεσμίας παραγραφής. Επισημαίνει επίσης ότι αγνοεί αν το IFAP εξέδωσε άλλες πράξεις πλην των προαναφερθεισών, οι οποίες θα μπορούσαν να έχουν διακόψει την παραγραφή.

- 34 Στην περίπτωση κατά την οποία η ανακοπή κατά της αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών δεν μπορεί να θεμελιωθεί στην παραγραφή της δίωξης, θα πρέπει να ερμηνευθεί το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95, το οποίο προβλέπει προθεσμία που περιορίζει τη δυνατότητα επισπεύσεως διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξης των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών.
- 35 Όσον αφορά το περιεχόμενο του πορτογαλικού δικαίου, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ανακοπή κατά της αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών παρέχει τη δυνατότητα επίκλησης της παραγραφής της οφειλής, όπερ σημαίνει ότι πρέπει να εξακριβωθεί αν έχει παρέλθει ή όχι η προθεσμία που τάσσεται στον δανειστή για να απαιτήσει εγκύρως από τον οφειλέτη την καταβολή μιας νομίμως συσταθείσας οφειλής. Αντιθέτως, το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 διέπει την προθεσμία παραγραφής που εφαρμόζεται στη δίωξη που αποσκοπεί στην ενδεχόμενη έκδοση απόφασης περί ανακτήσεως αχρεωστήτως καταβληθεισών ενισχύσεων.
- 36 Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, κατά την άποψή του, η τριετής προθεσμία που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού αυτού για την εκτέλεση τέτοιων αποφάσεων δεν συνυπολογίζεται στην προθεσμία παραγραφής της δίωξης, που προβλέπει η παράγραφος 1 του ίδιου άρθρου.
- 37 Το εν λόγω δικαστήριο επισημαίνει, επιπλέον, ότι η απόφαση περί ανακτήσεως πρέπει να προσβληθεί δικαστικώς εντός της προβλεπόμενης προς τούτο προθεσμίας. Μόνο σε αυτό το πλαίσιο το πορτογαλικό δίκαιο παρέχει τη δυνατότητα επίκλησης των παρανομιών που ενέχει η απόφαση αυτή, συμπεριλαμβανομένης, ειδικότερα, της παραγραφής της δίωξης. Η ανακοπή κατά της αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών παρέχει τη δυνατότητα να αποφανθεί το δικαστήριο μόνον επί της παραγραφής της οφειλής και όχι επί της παραγραφής της δίωξης.
- 38 Εντούτοις, κατά το εν λόγω δικαστήριο, η παρέλευση των προθεσμιών του άρθρου 3 του κανονισμού 2988/95 θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια να καθίσταται μη απαιτητή η απαίτηση που απορρέει από αχρεωστήτως καταβληθείσα ενίσχυση. Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν οι διατάξεις του πορτογαλικού δικαίου, δυνάμει των οποίων η ανακοπή κατά της αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών δεν μπορεί να θεμελιώνεται στην παραγραφή της δίωξης περί της οποίας γίνεται λόγος στην παράγραφο 1 του άρθρου αυτού, είναι σύμφωνες προς το δίκαιο της Ένωσης.
- 39 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το πορτογαλικό δίκαιο προβλέπει ότι η προθεσμία που ισχύει για την εκτέλεση της απόφασης περί ανακτήσεως αρχίζει να τρέχει από την έκδοσή της, ενώ το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95 αναφέρεται στην ημερομηνία κατά την οποία η απόφαση αυτή καθίσταται οριστική.
- 40 Ομοίως, δεν είναι σίγουρο ότι οι περιπτώσεις διακοπής και αναστολής της προθεσμίας αυτής, που προβλέπονται από το πορτογαλικό δίκαιο, είναι σύμφωνες με τις απαιτήσεις του κανονισμού 2988/95. Συγκεκριμένα, η κλήτευση του ενδιαφερομένου στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξης διακόπτει την προθεσμία αναγκαστικής εισπράξης στην οποία πρέπει να προστεθούν τα διαστήματα αναστολής σε περίπτωση διοικητικής ενστάσεως, προβολής αντιρρήσεων, ασκήσεως προσφυγής ή ανακοπής εφόσον οι διαδικαστικές αυτές πράξεις επιφέρουν αναστολή της διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξης της οφειλής. Η αναστολή αυτή εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι την έκδοση δικαστικής αποφάσεως με ισχύ δεδικασμένου η οποία περατώνει τη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξης.

- 41 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Supremo Tribunal Administrativo (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Πορτογαλία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία έχουν πανομοιότυπη διατύπωση σε καθεμία από τις δύο υπό κρίση υποθέσεις:
- «1) Αντιβαίνει στο άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 εθνική ρύθμιση η οποία επιβάλλει στον δικαιούχο επιδοτήσεως το βάρος ασκήσεως δικαστικής προσφυγής ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου κατά της πράξεως με την οποία διατάχθηκε η επιστροφή των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών λόγω διαπιστώσεως παρατυπίας, με κίνδυνο η πράξη αυτή να καταστεί απρόσβλητη εφόσον η προσφυγή δεν ασκηθεί εμπροθέσμως (ήτοι, σε περίπτωση που ο δικαιούχος δεν ασκήσει εμπροθέσμως τα μέσα άμυνας που έχει στη διάθεσή του δυνάμει του εθνικού δικαίου) και, κατά συνέπεια, να μπορεί να απαιτηθεί η επιστροφή του αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού σύμφωνα με τους κανόνες και τις προθεσμίες που προβλέπει το εθνικό δίκαιο;
- 2) Αντιβαίνει στο άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 εθνική ρύθμιση σύμφωνα με την οποία ο δικαιούχος επιδοτήσεως δεν μπορεί να επικαλεστεί την παρέλευση της τετραετούς ή οκταετούς προθεσμίας στο πλαίσιο της επισπευθείσας εις βάρος του ένδικης διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως, δεδομένου ότι το ζήτημα αυτό μπορεί να κριθεί μόνο στο πλαίσιο δικαστικής προσφυγής κατά της πράξεως με την οποία διατάχθηκε η επιστροφή των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών λόγω διαπιστώσεως παρατυπίας;
- [...]
- 3) [Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στα ως άνω ερωτήματα, π]ρέπει η τριετής προθεσμία του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95 να θεωρηθεί ως προθεσμία παραγραφής οφειλής απορρέουσας από την πράξη η οποία επιτάσσει την επιστροφή των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών λόγω παρατυπιών κατά τη χρηματοδότηση; Πρέπει η εν λόγω προθεσμία να υπολογίζεται με αφετηρία την ημερομηνία εκδόσεως της ως άνω πράξεως;
- [...]
- 4) Αντιβαίνει στο άρθρο 3 του κανονισμού 2988/95 εθνική ρύθμιση κατά την οποία η τριετής προθεσμία που προβλέπεται για την παραγραφή οφειλής απορρέουσας από την πράξη η οποία επιτάσσει την επιστροφή ποσών αχρεωστήτως εισπραχθέντων λόγω παρατυπιών κατά τη χρηματοδότηση αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία εκδόσεως της ως άνω πράξεως, διακόπτεται με την κλήτευση στη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως των οικείων ποσών, αναστέλλεται δε έως ότου εκδοθεί απρόσβλητη διοικητική απόφαση ή δικαστική απόφαση με ισχύ δεδικασμένου περατώνουσα τη διαδικασία σε περίπτωση υποβολής διοικητικής ενστάσεως, προβολής αντιρρήσεων, ασκήσεως προσφυγής ή ανακοπής, όταν οι διαδικασίες αυτές συνεπάγονται αναστολή της εισπράξεως της οφειλής;»
- 42 Με απόφαση του Προέδρου του Δικαστηρίου της 27ης Οκτωβρίου 2020, αποφασίστηκε η συνεκδίκαση των υποθέσεων C-447/20 και C-448/20 προς διευκόλυνση της έγγραφης και της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.
- 43 Με έγγραφο της 16ης Σεπτεμβρίου 2021, η Γραμματεία του Δικαστηρίου απηύθυνε στο αιτούν δικαστήριο αίτηση παροχής διευκρινίσεων. Απαντώντας στο αίτημα αυτό, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε, αφενός, όσον αφορά την έναρξη της προθεσμίας του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95, ότι από το άρθρο 160 του CPA προκύπτει ότι η απόφαση που επιβάλλει

κύρωση καθίσταται οριστική (αναπτύσσει αποτελέσματα) από την κοινοποίησή της. Αφετέρου, όσον αφορά τις περιπτώσεις διακοπής και αναστολής της προθεσμίας αυτής, το αιτούν δικαστήριο ανέφερε ότι, «όταν πρόκειται για οφειλή η οποία πρέπει να υπαχθεί στο νομικό καθεστώς που ισχύει για τις οφειλές προς το Δημόσιο οι οποίες δεν είναι φορολογικής φύσεως», από το πορτογαλικό δίκαιο προκύπτει ότι «η προθεσμία παραγραφής διακόπτεται και αναστέλλεται υπό τις ίδιες προϋποθέσεις με την παραγραφή κατά το αστικό δίκαιο» και ότι «προκύπτει επίσης από το εφαρμοστέο εν προκειμένω αστικό δίκαιο ότι δεν συντρέχουν λόγοι αναστολής της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής», επιβεβαιώνοντας συγχρόνως ότι «η παραγραφή διακόπτεται με κλήτευση ή δικαστική κοινοποίηση πράξεως».

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου και του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

- 44 Με το πρώτο και το δεύτερο ερώτημά του, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας, προκειμένου να προσβληθεί απόφαση περί ανακτήσεως αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών, η οποία εκδόθηκε μετά την παρέλευση της προθεσμίας παραγραφής της δίωξης την οποία προβλέπει η διάταξη αυτή, ο αποδέκτης της αποφάσεως υποχρεούται να προβάλει την παρατυπία της εντός ορισμένης αποκλειστικής προθεσμίας ενώπιον του αρμόδιου διοικητικού δικαστηρίου και δεν μπορεί πλέον να αντιταχθεί στην εκτέλεση της εν λόγω αποφάσεως επικαλούμενος την ίδια παρατυπία στο πλαίσιο της επισπευθείσας εις βάρος του ένδικης διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως.
- 45 Υπενθυμίζεται ότι ο κανονισμός 2988/95 θεσπίζει, κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, «γενικ[ούς] κανόνες σχετικά με ομοιογενείς ελέγχους, καθώς και με διοικητικά μέτρα και κυρώσεις για τις παρατυπίες βάσει του [δικαίου της Ένωσης]» με σκοπό, όπως προκύπτει από την τρίτη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού, την «καταπολέμηση των πράξεων σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων [της Ένωσης] σε όλους τους τομείς» (αποφάσεις της 24ης Ιουνίου 2004, Handlbauer, C-278/02, EU:C:2004:388, σκέψη 31, και της 11ης Ιουνίου 2015, Pfeifer & Langen, C-52/14, EU:C:2015:381, σκέψη 20).
- 46 Όπως προκύπτει από το άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού, τα διοικητικά μέτρα μπορούν να συνίστανται, όπως στις υποθέσεις των κυρίων δικών, στην αφαίρεση του αδικαιολογήτως αποκτηθέντος οφέλους.
- 47 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 ορίζει, όσον αφορά τη δίωξη, προθεσμία παραγραφής η οποία ισχύει, μεταξύ άλλων, όσον αφορά τέτοια διοικητικά μέτρα και αρχίζει να τρέχει από τη διάπραξη της παρατυπίας, η οποία, κατά το άρθρο 1, παράγραφος 2, του ίδιου κανονισμού, αφορά «κάθε παράβαση διάταξης του [δικαίου της Ένωσης] που προκύπτει από πράξη ή παράλειψη ενός οικονομικού φορέα, με πραγματικό ή ενδεχόμενο αποτέλεσμα να ζημιωθεί ο γενικός προϋπολογισμός [της Ένωσης]» (απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2010, Corman, C-131/10, EU:C:2010:825, σκέψη 38 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 48 Με την έκδοση του κανονισμού 2988/95 και, ειδικότερα, με το άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, αυτού, ο νομοθέτης της Ένωσης θέλησε να θεσπίσει έναν γενικό κανόνα παραγραφής εφαρμοστέο στον τομέα αυτό, με σκοπό, αφενός, να ορίσει μια ελάχιστη προθεσμία που να ισχύει

σε όλα τα κράτη μέλη και, αφετέρου, να αποκλείσει τη δίωξη παρατυπίας θίγουσας τα οικονομικά συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά την παρέλευση τετραετίας από τη διάπραξη της παρατυπίας αυτής (απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 116 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 49 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι, από την ημερομηνία ενάρξεως ισχύος του κανονισμού 2988/95, κάθε παρατυπία θίγουσα τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης μπορεί, καταρχήν, εκτός από τους τομείς για τους οποίους ο νομοθέτης της Ένωσης προέβλεψε μικρότερη προθεσμία, να διωχθεί από τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών εντός προθεσμίας τεσσάρων ετών (απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 117 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 50 Επιπροσθέτως, υπενθυμίζεται ότι η προθεσμία του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 εγγυάται την ασφάλεια δικαίου για τις επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις πρέπει να είναι σε θέση να γνωρίζουν ποιες από τις πράξεις τους δεν μπορούν πλέον να ανατραπούν και ποιες μπορούν ακόμη να αποτελέσουν αντικείμενο διώξεως (απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015, *Pfeifer & Langen*, C-52/14, EU:C:2015:381, σκέψη 24).
- 51 Επομένως, η διάταξη αυτή παραχωρεί ένα δικαίωμα στις επιχειρήσεις, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να μπορούν να επικαλεστούν την παραγραφή διώξεως που αφορά παρατυπία προκειμένου να αντισταχθούν στην εφαρμογή, σε βάρος τους, διοικητικών μέτρων και κυρώσεων.
- 52 Συναφώς, επισημαίνεται ότι ο κανονισμός 2988/95 δεν καθορίζει ούτε τα ένδικα βοηθήματα που προβλέπονται για την προσβολή των αποφάσεων περί επιβολής διοικητικών μέτρων και κυρώσεων ούτε τα δικαστήρια που είναι αρμόδια να επιληφθούν των βοηθημάτων αυτών, ούτε προβλέπει αποκλειστική προθεσμία ή προθεσμία παραγραφής κατά τη λήξη της οποίας οι αποφάσεις αυτές, εφόσον δεν έχουν προσβληθεί ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου, καθίστανται απρόσβλητες.
- 53 Ελλείψει σχετικής ρυθμίσεως της Ένωσης, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίσει τους δικονομικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *Kempter*, C-2/06, EU:C:2008:78, σκέψη 57 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 54 Εν προκειμένω, από κανένα στοιχείο των αποφάσεων περί παραπομπής δεν μπορεί να συναχθεί ότι η τρίμηνη προθεσμία που προβλέπεται στο άρθρο 58, παράγραφος 1, του CPTA, προκειμένου να προσβληθεί διοικητική απόφαση, όπως οι αποφάσεις περί ανακτήσεως που προσβάλλονται παρεμπιπτόντως στις υποθέσεις των κυρίων δικών, είναι αντίθετη προς την αρχή της ισοδυναμίας, όπερ εναπόκειται, ωστόσο, στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 55 Όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως κρίνει ότι ο καθορισμός εύλογων αποκλειστικών προθεσμιών για την άσκηση προσφυγής πληροί, καταρχήν, την επιταγή περί αποτελεσματικότητας, καθόσον συνιστά εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής της ασφάλειας δικαίου. Πράγματι, τέτοιες προθεσμίες δεν μπορούν να καταστήσουν πρακτικώς

- αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης, ακόμη και εάν, εξ ορισμού, η παρέλευση των προθεσμιών αυτών συνεπάγεται την απόρριψη, εν όλω ή εν μέρει, του ασκηθέντος ενδίκου βοηθήματος (πρβλ. αποφάσεις της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *Kempter*, C-2/06, EU:C:2008:78, σκέψη 58, και της 14ης Φεβρουαρίου 2019, *Nestrade*, C-562/17, EU:C:2019:115, σκέψη 41).
- 56 Εντούτοις, στα κράτη μέλη εναπόκειται να καθορίζουν, για τις εθνικές ρυθμίσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, προθεσμίες που να συναρτώνται, μεταξύ άλλων, με τη σημασία που έχουν για τους ενδιαφερομένους οι αποφάσεις που πρόκειται να ληφθούν, με την πολυπλοκότητα των εφαρμοστέων διαδικασιών και της εφαρμοστέας νομοθεσίας, με τον αριθμό των προσώπων που ενδέχεται να αφορούν οι αποφάσεις ή με τα άλλα δημόσια ή ιδιωτικά συμφέροντα που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Υπό την επιφύλαξη αυτή, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να προβλέπουν περισσότερο ή λιγότερο μακρές προθεσμίες (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *TDC*, C-327/15, EU:C:2016:974, σκέψη 98).
- 57 Συναφώς, εθνικές διατάξεις όπως το άρθρο 58, παράγραφος 1, και το άρθρο 59, παράγραφος 2, του CRPA, οι οποίες προβλέπουν ότι ο αποδέκτης διοικητικής απόφασης, όπως οι αποφάσεις περί ανακτήσεως που προσβάλλονται παρεμπιπτόντως στις υποθέσεις των κυρίων δικών, διαθέτει αποκλειστική προθεσμία τριών μηνών από την κοινοποίηση της εν λόγω απόφασης προκειμένου να προσβάλει την απόφαση, δεν φαίνεται να αντίκεινται στην αρχή της αποτελεσματικότητας.
- 58 Συγκεκριμένα, μια τέτοια προθεσμία είναι εύλογη, καθόσον παρέχει στον ενδιαφερόμενο τη δυνατότητα να εκτιμήσει αν συντρέχουν λόγοι προσβολής της απόφασης που τον αφορά και, εφόσον χρειάζεται, να προετοιμάσει την προσφυγή κατά της απόφασης αυτής. Επιπροσθέτως, η έναρξη της προθεσμίας από την κοινοποίηση της πράξεως διασφαλίζει ότι ο ενδιαφερόμενος δεν θα βρεθεί σε κατάσταση κατά την οποία να έχει παρέλθει η προθεσμία αυτή χωρίς καν να έχει λάβει γνώση της εκδόσεως της πράξεως (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2019, *Călin*, C-676/17, EU:C:2019:700, σκέψεις 47 και 48).
- 59 Εξάλλου, όσον αφορά τα ένδικα βοηθήματα που παρέχουν τη δυνατότητα προσβολής διοικητικών αποφάσεων όπως οι αποφάσεις περί ανακτήσεως που προσβάλλονται παρεμπιπτόντως στις υποθέσεις των κυρίων δικών, διαπιστώνεται ότι, καταρχήν, υποχρέωση προσφυγής στο αρμόδιο διοικητικό δικαστήριο, όπως η προβλεπόμενη στο άρθρο 163, παράγραφος 3, του CPA, δεν αντιβαίνει στις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, αλλά συνιστά θεμιτή άσκηση της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών. Ειδικότερα, μια τέτοια υποχρέωση δεν μπορεί, αυτή καθαυτή, να καταστήσει πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης.
- 60 Εντούτοις, η αρχή της ασφάλειας δικαίου, αναγκαίο συμπλήρωμα της οποίας αποτελεί η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, επιτάσσει, αφενός, οι κανόνες δικαίου να είναι σαφείς και ακριβείς και, αφετέρου, η εφαρμογή τους να είναι προβλέψιμη από τους υποκειμένους σε αυτούς (αποφάσεις της 15ης Φεβρουαρίου 1996, *Duff* κ.λπ., C-63/93, EU:C:1996:51, σκέψη 20, και της 11ης Σεπτεμβρίου 2019, *Călin*, C-676/17, EU:C:2019:700, σκέψη 50).
- 61 Εν προκειμένω, υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, δεν προκύπτει, ειδικότερα, ότι το πορτογαλικό δίκαιο δεν παρέχει στους πολίτες που είναι αποδέκτες διοικητικής απόφασης τη δυνατότητα να προσδιορίσουν με ακρίβεια το αρμόδιο δικαστήριο για την εκδίκαση των προσφυγών κατά μιας τέτοιας απόφασης.

- 62 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο και στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας, προκειμένου να προσβληθεί απόφαση περί ανακτήσεως αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών, η οποία εκδόθηκε μετά την παρέλευση της προθεσμίας παραγραφής της δίωξης την οποία προβλέπει η διάταξη αυτή, ο αποδέκτης της αποφάσεως υποχρεούται να προβάλει την παρατυπία της εντός ορισμένης αποκλειστικής προθεσμίας ενώπιον του αρμόδιου διοικητικού δικαστηρίου και δεν μπορεί πλέον να αντιταχθεί στην εκτέλεση της εν λόγω αποφάσεως επικαλούμενος την ίδια παρατυπία στο πλαίσιο της επισπευθείσας εις βάρος του ένδικης διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως.

Επί του πρώτου σκέλους του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

- 63 Με το πρώτο σκέλος του τρίτου ερωτήματός του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι η παρέλευση της προβλεπόμενης σε αυτό προθεσμίας συνεπάγεται την παραγραφή της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο απόφασης περί ανακτήσεως.

Επί του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95

- 64 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι, κατά το γράμμα του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95, η προθεσμία εκτελέσεως αποφάσεως που επιβάλλει «διοικητική ποινή» είναι τριετής.
- 65 Εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τη σκέψη 46 της παρούσας αποφάσεως, οι εθνικές αποφάσεις που πρέπει να εκτελεστούν δεν επιβάλλουν κύρωση, αλλά διοικητικό μέτρο, ήτοι την ανάκτηση των αχρεωστήτως καταβληθεισών ενισχύσεων. Ως εκ τούτου, πρέπει να εξεταστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει εφαρμογή και στην περίπτωση τέτοιων αποφάσεων.
- 66 Κατά πάγια νομολογία, για την ερμηνεία διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, καθώς και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος (απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, *Sodiaal International*, C-383/14, EU:C:2015:541, σκέψη 20).
- 67 Όσον αφορά, πρώτον, το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95, υπενθυμίζεται ότι το γράμμα του τέταρτου εδαφίου του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 κάνει λόγο για την επιβολή «κυρώσεως», όρος από τον οποίο θα μπορούσε να συναχθεί ότι το εν λόγω εδάφιο τυγχάνει εφαρμογής μόνο επί δίωξεων για παρατυπίες που συνεπάγονται την επιβολή διοικητικής κυρώσεως κατά την έννοια του άρθρου 5 του κανονισμού αυτού (απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, *Sodiaal International*, C-383/14, EU:C:2015:541, σκέψη 23).
- 68 Εντούτοις, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η ως άνω γραμματική ερμηνεία δεν δύναται να αποτελέσει βάση συμπερασμάτων και ότι, λαμβανομένων υπόψη του συστήματος και του σκοπού του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95, η προθεσμία παραγραφής της δίωξης που προβλέπει ισχύει τόσο για τις παρατυπίες που επισύρουν διοικητική κύρωση, υπό την έννοια του άρθρου 5 του κανονισμού, όσο και για παρατυπίες, όπως αυτές που προβάλλονται

- προς στήριξη των προσφυγών των κυρίων δικών, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο διοικητικού μέτρου που συνίσταται στην αφαίρεση του αδικαιολογήτως αποκτηθέντος οφέλους, σύμφωνα με το άρθρο 4 του εν λόγω κανονισμού. Επομένως, για την εφαρμογή του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95, δεν πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ διοικητικής κυρώσεως και διοικητικού μέτρου (πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, *Sodiaal International*, C-383/14, EU:C:2015:541, σκέψεις 24 έως 27 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 69 Η διαπίστωση αυτή ισχύει επίσης και ως προς το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού.
- 70 Ειδικότερα, επισημαίνεται, αφενός, ότι το άρθρο 3 του κανονισμού 2988/95 περιλαμβάνεται στον πρώτο τίτλο του, ο οποίος διέπει τις «γενικές αρχές» της εφαρμογής του. Επομένως, το άρθρο αυτό έχει εφαρμογή στο σύνολο των μέσων που προβλέπονται στον τίτλο II του εν λόγω κανονισμού, ήτοι στα διοικητικά μέτρα και στις διοικητικές κυρώσεις.
- 71 Αφετέρου, επισημαίνεται ότι το αντικείμενο των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 3 του κανονισμού 2988/95 είναι το ίδιο, ήτοι η θέσπιση κανόνων σχετικών με τις προθεσμίες που εφαρμόζονται στη δίωξη παρατυπιών και στην εκτέλεση των αποφάσεων που εκδίδονται, ενδεχομένως, κατόπιν των εν λόγω διώξεων, πράγμα που συνηγορεί υπέρ της συνεκτικής ερμηνείας τους.
- 72 Επιπροσθέτως, η ερμηνεία του άρθρου 3 του κανονισμού 2988/95, κατά την οποία, στην παράγραφο 2, ο νομοθέτης της Ένωσης περιορίστηκε στον καθορισμό της προθεσμίας εκτελέσεως μόνον των αποφάσεων που επιβάλλουν διοικητική κύρωση, ενώ, στην παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου, καθόρισε τους κανόνες παραγραφής που εφαρμόζονται στις διώξεις που μπορούν να οδηγήσουν στην έκδοση αποφάσεων που επιβάλλουν όχι μόνον τέτοιες κυρώσεις αλλά και διοικητικά μέτρα, θα στερείτο συνοχής. Θα είχε ως αποτέλεσμα η προθεσμία εκτελέσεως των διοικητικών μέτρων να είναι η μόνη που δεν καθορίζεται από το δικαίο της Ένωσης, πράγμα που θα ήταν αντίθετο προς τον σκοπό του εν λόγω άρθρου 3 καθώς και προς τη γενική οικονομία του συστήματος παραγραφής που αυτό θέσπισε (πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, *Sodiaal International*, C-383/14, EU:C:2015:541, σκέψη 25).
- 73 Συνεπώς, δεδομένου ότι οι προθεσμίες παραγραφής του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2988/95 καλύπτουν τόσο τις αποφάσεις που αφορούν διοικητικές κυρώσεις όσο και εκείνες που αφορούν διοικητικά μέτρα, πρέπει να γίνει δεκτό, προκειμένου να διασφαλιστεί η συνοχή του συστήματος παραγραφής που προβλέπει το εν λόγω άρθρο 3 του κανονισμού, ότι η προθεσμία εκτελέσεως που προβλέπεται στην παράγραφο 2 του εν λόγω άρθρου καλύπτει και τα δύο αυτά είδη αποφάσεων.
- 74 Πρέπει να προστεθεί ότι από το άρθρο 5 του εν λόγω κανονισμού προκύπτει ότι οι κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο αυτό αφορούν τις εκ προθέσεως ή εξ αμελείας παρατυπίες, οι οποίες συνιστούν, καταρχήν, ιδιαιτέρως σοβαρές παρατυπίες. Θα ήταν, όμως, ασυνεπές να ερμηνευθεί το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95 υπό την έννοια ότι προβλέπει προθεσμία εκτελέσεως μόνο για τις αποφάσεις που αφορούν τέτοιες κυρώσεις και όχι για τις αποφάσεις που αφορούν διοικητικά μέτρα, τα οποία προβλέπονται στο άρθρο 4 του ίδιου κανονισμού και εφαρμόζονται επίσης σε περιπτώσεις λιγότερο σοβαρών παρατυπιών.
- 75 Όσον αφορά, δεύτερον, τον σκοπό του κανονισμού 2988/95, επισημαίνεται ότι ο σκοπός αυτός επιβάλλει επίσης ομοιόμορφη ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού.

- 76 Συγκεκριμένα, αφενός, όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 45 της παρούσας απόφασης, ο κανονισμός 2988/95, σύμφωνα με το άρθρο 1 αυτού, εισάγει μια γενική ρύθμιση σχετικά με ομοιογενείς ελέγχους και με διοικητικά μέτρα και κυρώσεις για τις παρατυπίες βάσει του δικαίου της Ένωσης, προκειμένου, όπως προκύπτει από την τρίτη αιτιολογική σκέψη του εν λόγω κανονισμού, να καταπολεμήσει τις πράξεις σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης σε όλους τους τομείς.
- 77 Συναφώς, ο εν λόγω κανονισμός παρέχει, με το άρθρο 3, ένα συνεκτικό πλαίσιο λειτουργίας του συστήματος της παραγραφής (πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, *Sodiaal International*, C-383/14, EU:C:2015:541, σκέψη 25). Ένα τέτοιο συνεκτικό πλαίσιο συμβάλλει στην αποτελεσματική καταπολέμηση της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, η οποία, όπως προκύπτει από την τέταρτη αιτιολογική σκέψη του εν λόγω κανονισμού, απαιτεί την καθιέρωση ενός κοινού νομικού πλαισίου σε όλους τους τομείς που καλύπτονται από τις πολιτικές της Ένωσης.
- 78 Επομένως, η συνοχή ενός τέτοιου συστήματος απαιτεί να μην ερμηνεύεται το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95 στενότερα από το πεδίο εφαρμογής της παραγράφου 1 του άρθρου αυτού.
- 79 Αφετέρου, όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 50 της παρούσας αποφάσεως, η προθεσμία της παραγράφου 1 του άρθρου αυτού εγγυάται την ασφάλεια δικαίου για τις επιχειρήσεις. Οι τελευταίες πρέπει να είναι σε θέση να γνωρίζουν ποιες από τις πράξεις τους δεν μπορούν πλέον να ανατραπούν και ποιες μπορούν ακόμη να αποτελέσουν αντικείμενο διώξεως.
- 80 Η παράγραφος 2 του εν λόγω άρθρου επιδιώκει τον ίδιο σκοπό της ασφάλειας δικαίου. Ως εκ τούτου, παρέχει στις επιχειρήσεις τη δυνατότητα να προσδιορίσουν αν απόφαση που εκδόθηκε κατόπιν άσκησης διώξεως λόγω παρατυπίας εξακολουθεί να μπορεί να εκτελεστεί. Υπό το πρίσμα του σκοπού αυτού, η ερμηνεία της εν λόγω διατάξεως, κατά την οποία πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ των αποφάσεων περί επιβολής διοικητικών μέτρων και εκείνων που προβλέπουν διοικητικές κυρώσεις όσον αφορά τη δυνατότητα εφαρμογής της προθεσμίας εκτελέσεως, είναι τεχνητή και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί.
- 81 Επισημαίνεται, επίσης, ότι το να θεωρείται ότι οι ελάχιστες προθεσμίες του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού 2988/95, η διάρκεια των οποίων είναι, καταρχήν, επαρκής ώστε να παρέχεται στις εθνικές αρχές η δυνατότητα να διώκουν παρατυπία που θίγει τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2014, *Cruz & Companhia*, C-341/13, EU:C:2014:2230, σκέψη 61), εφαρμόζονται τόσο στις αποφάσεις που αφορούν τη λήψη διοικητικών μέτρων όσο και στις αποφάσεις περί επιβολής διοικητικών κυρώσεων συμβάλλει στη διασφάλιση της γενικής υποχρεώσεως επιμέλειας που υπέχει η εθνική διοίκηση κατά τον έλεγχο της νομιμότητας των πληρωμών που πραγματοποιεί και οι οποίες βαρύνουν τον προϋπολογισμό της Ένωσης, υποχρέωση η οποία συνεπάγεται ότι η διοίκηση οφείλει να λαμβάνει αμελλητί μέτρα για την αποκατάσταση των παρατυπιών (πρβλ. απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015, *Pfeifer & Langen*, C-52/14, EU:C:2015:381, σκέψη 67).
- 82 Όσον αφορά το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 2988/95, το οποίο προβλέπει ότι τα διοικητικά μέτρα «δεν θεωρούνται κυρώσεις», επισημαίνεται ότι η διευκρίνιση αυτή αποσκοπεί μόνο στο να τονίσει ότι τα διοικητικά μέτρα δεν έχουν κατασταλτικό χαρακτήρα, στο μέτρο που συνεπάγονται μόνον την αφαίρεση αδικαιολογήτως αποκτηθέντος οφέλους (πρβλ. απόφαση της 26ης Μαΐου 2016, *Județul Neamț et Județul Bacău*, C-260/14 και C-261/14, EU:C:2016:360, σκέψη 50). Αντιθέτως, δεν μπορεί να δικαιολογήσει διαφορετική μεταχείριση των διοικητικών

μέτρων και των διοικητικών κυρώσεων όσον αφορά τις προθεσμίες που προβλέπονται στο άρθρο 3 του κανονισμού, δεδομένου ότι αμφότερα τα μέσα αυτά είναι ικανά να θίξουν την περιουσία των ενδιαφερομένων προσώπων.

- 83 Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95 αφορά τόσο τις διοικητικές κυρώσεις, κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 1, του κανονισμού, όσο και τα διοικητικά μέτρα, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, αυτού, τα οποία μπορούν να ληφθούν για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

Επί των αποτελεσμάτων της παρέλευσης της προθεσμίας του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95

- 84 Όσον αφορά το υποβληθέν ερώτημα, επισημαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο διευκρινίσεις σχετικά με τη φύση της προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95. Ζητεί, συνακόλουθα, να διευκρινιστεί αν οι καθών των κυρίων δικών μπορούν να αντιταχθούν στην αναγκαστική εκτέλεση των αποφάσεων περί ανακτήσεως των οποίων είναι αποδέκτριες. Κατά το αιτούν δικαστήριο, αν το Δικαστήριο κρίνει ότι η παρέλευση της προθεσμίας του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95 συνεπάγεται την παραγραφή της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο των αποφάσεων αυτών, οι καθών των κυρίων δικών θα είχαν στη διάθεσή τους, βάσει του πορτογαλικού δικαίου, λόγο ανακοπής κατά της αναγκαστικής εισπραξης της επίμαχης οφειλής. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο δεν αναφέρθηκε σε διάταξη κατά την οποία, σύμφωνα με το πορτογαλικό δίκαιο, είναι δυνατή η εφαρμογή προθεσμίας εκτελέσεως μεγαλύτερης από την καθοριζόμενη στο άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95, σύμφωνα με την ευχέρεια που διατηρούν τα κράτη μέλη δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 3, του κανονισμού.
- 85 Κατόπιν της διευκρινίσεως αυτής, υπενθυμίζεται ότι, όπως προκύπτει από την εξέταση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95, το άρθρο αυτό ορίζει ότι η προθεσμία εκτελέσεως των αποφάσεων με τις οποίες επιβάλλεται διοικητικό μέτρο ή διοικητική κύρωση είναι τριετής. Επομένως, με την επιφύλαξη της ευχέρειας που διατηρούν τα κράτη μέλη δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 3, του κανονισμού, μετά την παρέλευση της προθεσμίας της παραγράφου 2, πρώτο εδάφιο, του ίδιου άρθρου, οι αποφάσεις αυτές δεν μπορούν πλέον να εκτελεστούν.
- 86 Όσον αφορά ειδικότερα απόφαση που περιλαμβάνει διοικητικό μέτρο που υποχρεώνει τον αποδέκτη της να επιστρέψει αχρεωστήτως εισπραχθέν ποσό, η παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας έχει ως συνέπεια ότι το οικείο ποσό δεν μπορεί πλέον να εισπραχθεί μέσω της διαδικασίας της αναγκαστικής εκτελέσεως. Επομένως, ο αποδέκτης της απόφασεως αυτής μπορεί, εφόσον συντρέχει περίπτωση, να αντιταχθεί στις διαδικασίες εκτελέσεως.
- 87 Συναφώς, η ενδεχόμενη απουσία λόγου ανακοπής προβλεπόμενου από το δίκαιο κράτους μέλους σε μια τέτοια περίπτωση δεν μπορεί να εμποδίσει τον αποδέκτη απόφασης περί ανακτήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών να προβάλει την παρέλευση της προθεσμίας εκτελέσεως του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95.

- 88 Συγκεκριμένα, ακριβώς λόγω της φύσεώς τους και της λειτουργίας τους εντός του συστήματος των πηγών του δικαίου της Ένωσης, οι διατάξεις των κανονισμών παράγουν, καταρχήν, άμεσα αποτελέσματα στις εθνικές έννομες τάξεις, χωρίς να απαιτείται οι εθνικές αρχές να λάβουν μέτρα εφαρμογής (αποφάσεις της 24ης Ιουνίου 2004, *Handlbauer*, C-278/02, EU:C:2004:388, σκέψη 25, καθώς και της 28ης Οκτωβρίου 2010, *SGS Belgium κ.λπ.*, C-367/09, EU:C:2010:648, σκέψη 32).
- 89 Εντούτοις, για την εφαρμογή ορισμένων από αυτές τις διατάξεις ενδέχεται να είναι απαραίτητη η λήψη μέτρων εφαρμογής από τα κράτη μέλη (αποφάσεις της 24ης Ιουνίου 2004, *Handlbauer*, C-278/02, EU:C:2004:388, σκέψη 26, και της 28ης Οκτωβρίου 2010, *SGS Belgium κ.λπ.*, C-367/09, EU:C:2010:648, σκέψη 33).
- 90 Ωστόσο, τούτο δεν ισχύει στην περίπτωση του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95. Μολονότι είναι αληθές ότι το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου αυτής προβλέπει ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να καθορίζουν στο εθνικό τους δίκαιο τις περιπτώσεις διακοπής και αναστολής της προθεσμίας εκτελέσεως, εφόσον τέτοιες περιπτώσεις διακοπής ή αναστολής δεν υφίστανται, έχουν παύσει να υφίστανται ή δεν προβλήθηκαν εγκαίρως, η παρέλευση της προθεσμίας αυτής συνεπάγεται κατ' ανάγκη την αδυναμία επίσπευσης διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως της αποφάσεως περί ανακτήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών.
- 91 Η διαπίστωση αυτή δεν κλονίζεται από το άρθρο 3, παράγραφος 3, του κανονισμού 2988/95. Συγκεκριμένα, ακόμα και αν τα κράτη μέλη κάνουν χρήση της δυνατότητας εφαρμογής προθεσμίας εκτελέσεως μεγαλύτερης από αυτήν που προβλέπει η παράγραφος 2 του άρθρου 3, η παρέλευση της προθεσμίας που έχει, κατά τα ανωτέρω, επιμηκυνθεί εμποδίζει επίσης τη δυνατότητα εκτέλεσης απόφασης περί ανακτήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών.
- 92 Υπό τις συνθήκες αυτές, προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο ως προς το ζήτημα κατά πόσον οι αποδέκτες των αποφάσεων περί ανακτήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών μπορούν να αντιταχθούν στην αναγκαστική εκτέλεσή τους μετά την παρέλευση της προθεσμίας του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95, δεν είναι αναγκαίο να καθοριστεί αν η παρέλευση της προθεσμίας αυτής συνεπάγεται επίσης την παραγραφή της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο των αποφάσεων αυτών.
- 93 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, στο πρώτο σκέλος του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι παράγει άμεσα αποτελέσματα στις εθνικές έννομες τάξεις, χωρίς να χρειάζεται οι εθνικές αρχές να λάβουν μέτρα εφαρμογής. Επομένως, ο αποδέκτης αποφάσεως περί ανακτήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να μπορεί να επικαλεστεί την παρέλευση της προθεσμίας εκτελέσεως του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού ή, ενδεχομένως, μιας περισσότερο εκτεταμένης, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3, παράγραφος 3, του εν λόγω κανονισμού, προθεσμίας εκτελέσεως, προκειμένου να αντιταχθεί στην αναγκαστική είσπραξη των ποσών αυτών.

Επί του δευτέρου σκέλους του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος και επί του πρώτου σκέλους του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος

- 94 Με το δεύτερο σκέλος του τρίτου ερωτήματος καθώς και με το πρώτο σκέλος του τετάρτου ερωτήματος, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική

- ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι η προθεσμία εκτελέσεως που το άρθρο αυτό θεσπίζει αρχίζει να τρέχει από την έκδοση αποφάσεως που επιβάλλει την επιστροφή των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών.
- 95 Όσον αφορά το χρονικό σημείο ενάρξεως της προθεσμίας του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95, από την εξέταση του πεδίου εφαρμογής του πρώτου εδαφίου της διατάξεως αυτής καθώς και από το γράμμα της προκύπτει ότι η προθεσμία αυτή αρχίζει να τρέχει από την ημέρα κατά την οποία η απόφαση περί επιβολής διοικητικού μέτρου ή διοικητικής κυρώσεως καθίσταται οριστική.
- 96 Επιπλέον, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όπως προκύπτει από τη σκέψη 88 της παρούσας αποφάσεως, λόγω της φύσεώς τους και της λειτουργίας τους στο σύστημα των πηγών του δικαίου της Ένωσης, οι διατάξεις ενός κανονισμού παράγουν, κατά κανόνα, άμεσο αποτέλεσμα στις εθνικές έννομες τάξεις, χωρίς να απαιτείται από τις εθνικές αρχές να λαμβάνουν μέτρα εφαρμογής.
- 97 Βεβαίως, τα κράτη μέλη δύνανται να θεσπίζουν μέτρα εφαρμογής ενός κανονισμού εφόσον δεν παρακωλύουν την άμεση εφαρμογή του, δεν αποκρύπτουν την κοινοτική του φύση και διευκρινίζουν ότι πρόκειται για άσκηση της διακριτικής ευχέρειας την οποία τους παρέχει ο ίδιος ο κανονισμός, χωρίς ωστόσο να γίνεται υπέρβαση των ορίων που θέτουν οι διατάξεις του [απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2021, Finanzamt Österreich (Οικογενειακά επιδόματα για εργαζόμενους σε αναπτυξιακά προγράμματα), C-372/20, EU:C:2021:962, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].
- 98 Εντούτοις, καθόσον προβλέπει ότι η προθεσμία που θεσπίζει αρχίζει από την ημέρα κατά την οποία η «απόφαση κατέστη οριστική», το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 δεν αφήνει κανένα περιθώριο εκτιμήσεως στα κράτη μέλη. Επομένως, η διάταξη αυτή αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι η προθεσμία εκτελέσεως αρχίζει να τρέχει από την ίδια την έκδοση αποφάσεως περί επιστροφής των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών πριν αυτή καταστεί οριστική.
- 99 Εξάλλου, από την απάντηση του αιτούντος δικαστηρίου στην αίτηση παροχής διευκρινίσεων που μνημονεύεται στη σκέψη 43 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι το δικαστήριο αυτό εκτιμά ότι, κατά το πορτογαλικό δίκαιο, απόφαση που επιβάλλει την είσπραξη των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών «αναπτύσσει αποτελέσματα» και καθίσταται «οριστική» κατά τον χρόνο της κοινοποίησής της.
- 100 Είναι, βεβαίως, αληθές ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας που προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα για την ερμηνεία του εθνικού δικαίου, καθόσον η εν λόγω ερμηνεία εναπόκειται αποκλειστικά στο αιτούν δικαστήριο [απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2020, Generics (UK) κ.λπ., C-307/18, EU:C:2020:52, σκέψη 25]. Εντούτοις, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να ερμηνεύσει το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 και, ως εκ τούτου, να διευκρινίσει το περιεχόμενο της έννοιας της «οριστικής αποφάσεως», κατά τη διάταξη αυτή.
- 101 Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, από τις επιταγές τόσο της ενιαίας εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης όσο και της αρχής της ισότητας προκύπτει ότι το γράμμα διατάξεως του δικαίου της Ένωσης που δεν περιέχει ρητή παραπομπή στο δίκαιο των κρατών μελών για τον προσδιορισμό της έννοιας και του περιεχομένου της πρέπει κανονικά να ερμηνεύεται, σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά τρόπο αυτοτελή και ενιαίο (απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2017, van Vemde, C-582/15, EU:C:2017:37, σκέψη 25).

- 102 Τούτο ισχύει στη περίπτωση του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95, το οποίο δεν περιέχει καμία παραπομπή στο δίκαιο των κρατών μελών και ορίζει ρητώς ότι η προθεσμία που προβλέπει αρχίζει να τρέχει από την ημέρα κατά την οποία η «απόφαση κατέστη οριστική».
- 103 Συναφώς, παρότι το γράμμα του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 δεν είναι απολύτως σαφές, η περιεχόμενη στη διάταξη αυτή αναφορά σε απόφαση που καθίσταται οριστική συνηγορεί υπέρ της ερμηνείας ότι η εν λόγω διάταξη αφορά την τελευταία απόφαση η οποία εκδίδεται στο πλαίσιο διοικητικής διαδικασίας και καθιστά οριστική και, ως εκ τούτου, απρόσβλητη την υποχρέωση επιστροφής των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών ή την καταδίκη σε διοικητική κύρωση (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2017, van Vemde, C-582/15, EU:C:2017:37, σκέψη 27).
- 104 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 αφορά απόφαση η οποία καθίσταται απρόσβλητη είτε με την παρέλευση προβλεπόμενων από το εθνικό δίκαιο ευλόγων προθεσμιών για την προσβολή της είτε με την εξάντληση των μέσων έννομης προστασίας.
- 105 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, στο δεύτερο σκέλος του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος καθώς και στο πρώτο σκέλος του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι η προθεσμία εκτελέσεως που θεσπίζει το άρθρο αυτό αρχίζει να τρέχει από την έκδοση αποφάσεως περί επιστροφής των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών, καθόσον η προθεσμία αυτή πρέπει να αρχίζει να τρέχει από την ημέρα κατά την οποία η εν λόγω απόφαση καθίσταται απρόσβλητη, δηλαδή από την ημέρα παρελεύσεως των προθεσμιών προσβολής της ή εξαντλήσεως των μέσων έννομης προστασίας.

Επί του δευτέρου σκέλους του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος

- 106 Το δεύτερο σκέλος του τετάρτου ερωτήματος αφορά τη διακοπή και την αναστολή της προθεσμίας εκτελέσεως που προβλέπεται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95.
- 107 Προκαταρκτικώς, υπενθυμίζεται ότι, απαντώντας στην αίτηση παροχής διευκρινίσεων για την οποία έγινε λόγος στη σκέψη 43 της παρούσας αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η κλήτευση στη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο απόφασης περί ανακτήσεως διακόπτει την εν λόγω προθεσμία εκτελέσεως.
- 108 Εντούτοις, εν αντιθέσει προς τα όσα προκύπτουν από τη διατύπωση του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος, σχετικά με τις περιπτώσεις αναστολής της προθεσμίας εκτελέσεως του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι «προκύπτει επίσης από το εφαρμοστέο εν προκειμένω αστικό δίκαιο ότι δεν συντρέχουν λόγοι αναστολής της εν λόγω προθεσμίας». Δεν υπάρχει εξήγηση σχετικά με αυτή την προφανή αντίφαση.
- 109 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο δεν μπορεί να προσδιορίσει με βεβαιότητα τι προβλέπει το πορτογαλικό δίκαιο όσον αφορά τις περιπτώσεις αναστολής της προθεσμίας εκτέλεσης που προβλέπονται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95. Ειδικότερα, δεν είναι σαφές αν η ανακοπή κατά διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως, όπως η επίμαχη στις

- υποθέσεις των κυρίων δικών, επιφέρει αναστολή της εν λόγω προθεσμίας. Συνεπώς, το Δικαστήριο δεν μπορεί να δώσει χρήσιμη απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα, στο μέτρο που αυτό αφορά την εν λόγω πτυχή του ζητήματος.
- 110 Επομένως, πρέπει να θεωρηθεί ότι, με το δεύτερο σκέλος του τετάρτου ερωτήματος, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2 του άρθρου 3 του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας η προθεσμία εκτελέσεως που προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο της εν λόγω παραγράφου διακόπτεται με την κλήτευση στη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο αποφάσεως περί ανακτήσεως.
- 111 Συναφώς, επισημαίνεται ότι το άρθρο 3, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 ορίζει ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να καθορίζουν, με το εθνικό τους δίκαιο, τις περιπτώσεις διακοπής και αναστολής της προθεσμίας εκτελέσεως που προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο της παραγράφου.
- 112 Επιπλέον, αντιθέτως προς το άρθρο 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95, το οποίο επιβάλλει απόλυτο όριο για την παραγραφή των διώξεων των παρατυπιών (πρβλ. απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015, Pfeifer & Langen, C-52/14, EU:C:2015:381, σκέψη 63), η παράγραφος 2 του άρθρου αυτού δεν προβλέπει τέτοιο περιορισμό.
- 113 Συνεπώς, τα κράτη μέλη διατηρούν ευρεία εξουσία εκτιμήσεως όσον αφορά τον καθορισμό των περιπτώσεων διακοπής και αναστολής της προθεσμίας εκτελέσεως του άρθρου 3, παράγραφος 2, του κανονισμού 2988/95.
- 114 Στο πλαίσιο αυτό, οφείλουν πάντως να τηρούν τα όρια που επιβάλλει το δίκαιο της Ένωσης, υπό την έννοια ότι οι κανόνες που προβλέπει το εθνικό δίκαιο δεν μπορούν να καταλήγουν στο να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την αναζήτηση των αχρεωστήτως καταβληθεισών ενισχύσεων και ότι η εθνική νομοθεσία πρέπει να εφαρμόζεται κατά τρόπο που να μη συνεπάγεται διακρίσεις σε σχέση με τις διαδικασίες που αποβλέπουν στην επίλυση εθνικών διαφορών του ιδίου τύπου (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Erzeugerorganisation Tiefkühlgemüse, C-516/16, EU:C:2017:1011, σκέψη 96).
- 115 Επιπλέον, τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν τις αρχές της αναλογικότητας και της ασφάλειας δικαίου (πρβλ. απόφαση της 2ας Μαρτίου 2017, Glencore Céréales France, C-584/15, EU:C:2017:160, σκέψη 72).
- 116 Όσον αφορά την αρχή της αναλογικότητας, η διάρκεια των εφαρμοστέων προθεσμιών παραγραφής και εκτελέσεως δεν πρέπει να βαίνει προδήλως πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 2ας Μαρτίου 2017, Glencore Céréales France, C-584/15, EU:C:2017:160, σκέψη 74). Όσον αφορά την αρχή της ασφάλειας δικαίου, αυτή επιτάσσει, μεταξύ άλλων, να καθορίζονται εκ των προτέρων οι προθεσμίες αυτές και οποιαδήποτε «κατ' αναλογία» εφαρμογή τέτοιων προθεσμιών να είναι επαρκώς προβλέψιμη για τον ιδιώτη (πρβλ. απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, Eesti Pagar, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 112).
- 117 Εν προκειμένω, λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων που προκύπτουν από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο και υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, δεν προκύπτει ότι η εθνική ρύθμιση που διέπει τη

διακοπή της προθεσμίας εκτελέσεως των αποφάσεων περί ανακτήσεως είναι ικανή να καταστήσει πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την ανάκτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών.

- 118 Όσον αφορά την αρχή της ασφάλειας δικαίου, από την περιγραφή του πορτογαλικού δικαίου, όπως προκύπτει από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο, δεν μπορεί να συναχθεί ότι η διακοπή της προθεσμίας αυτής με την κλήτευση στη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο απόφασης περί ανακτήσεως δεν είναι προβλέψιμη για τους ιδιώτες.
- 119 Επιπλέον, όσον αφορά την αρχή της αναλογικότητας, επισημαίνεται ότι εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει μια τέτοια διακοπή της προθεσμίας εκτελέσεως δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, εφόσον δεν μπορεί να καθυστερήσει επ' αόριστον την παρέλευση της προθεσμίας αυτής.
- 120 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των σκέψεων που προηγήθηκαν, στο δεύτερο σκέλος του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας η προθεσμία εκτελέσεως που προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο της εν λόγω παραγράφου διακόπτεται με την κλήτευση στη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο αποφάσεως περί ανακτήσεως.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 121 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους των κυρίων δικών τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ, Ευρατόμ) 2988/95 του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 1995, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων [της Ευρωπαϊκής Ένωσης], έχει την έννοια ότι, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας, προκειμένου να προσβληθεί απόφαση περί ανακτήσεως αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών, η οποία εκδόθηκε μετά την παρέλευση της προθεσμίας παραγραφής της δίωξης την οποία προβλέπει η διάταξη αυτή, ο αποδέκτης της αποφάσεως υποχρεούται να προβάλει την παρατυπία της εντός ορισμένης αποκλειστικής προθεσμίας ενώπιον του αρμόδιου διοικητικού δικαστηρίου και δεν μπορεί πλέον να αντιταχθεί στην εκτέλεση της εν λόγω αποφάσεως επικαλούμενος την ίδια παρατυπία στο πλαίσιο της επισπευθείσας εις βάρος του ένδικης διαδικασίας αναγκαστικής εισπράξεως.
- 2) Το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι παράγει άμεσα αποτελέσματα στις εθνικές έννομες τάξεις, χωρίς να χρειάζεται οι εθνικές αρχές να λάβουν μέτρα εφαρμογής. Επομένως, ο αποδέκτης αποφάσεως περί ανακτήσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να μπορεί να επικαλεστεί την παρέλευση της προθεσμίας εκτελέσεως του άρθρου 3,

παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού ή, ενδεχομένως, μιας περισσότερο εκτεταμένης, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3, παράγραφος 3, του εν λόγω κανονισμού, προθεσμίας εκτελέσεως, προκειμένου να αντιταχθεί στην αναγκαστική είσπραξη των ποσών αυτών.

- 3) Το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι η προθεσμία εκτελέσεως που θεσπίζει το άρθρο αυτό αρχίζει να τρέχει από την έκδοση αποφάσεως περί επιστροφής των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών, καθόσον η προθεσμία αυτή πρέπει να αρχίζει να τρέχει από την ημέρα κατά την οποία η εν λόγω απόφαση καθίσταται απρόσβλητη, δηλαδή από την ημέρα παρελεύσεως των προθεσμιών προσβολής της ή εξαντλήσεως των μέσων έννομης προστασίας.**
- 4) Το άρθρο 3, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 2988/95 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας η προθεσμία εκτελέσεως που προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο της εν λόγω παραγράφου διακόπτεται με την κλήτευση στη διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως της οφειλής που αποτελεί το αντικείμενο αποφάσεως περί ανακτήσεως.**

(υπογραφές)

ⁱ — Στις σκέψεις 30, 41, 52, 104, 105 και στο σημείο 3 του διατακτικού του παρόντος κειμένου έγινε τροποποίηση γλωσσικής φύσεως μετά την αρχική ανάρτησή του στην ψηφιακή Συλλογή της Νομολογίας.